

сягнули 75 тис. руб., з яких 48 тис. надходили саме від коробкового збору [15, V. IX, 591–592].

З 1890-х рр. найбільш впливовою групою громади стають сіоністи. Для забезпечення ефективного ідеологічного впливу в громаді, сіоністи потребували авторитетної кафедри, тому в 1891 р. ними було відкрито молитовний будинок «Огаль Яаков» («Намет Якова»). Значну роль у його діяльності відігравали М. Усишкін і В. Леванда. Після запрошення у 1899 р. на посаду рабина Ш. Левіна, напрямок трансформації катеринославської громади набув вираженого національно-орієнтованого забарвлення. Певним завершенням модернізаційної течії можна вважати запрошення у 1909 р. на посаду рабина Л. Шнеерсона. Хоча сіоністська частина громади, на чолі з інженером Ш. Палесем, спочатку виступила проти цього, але згодом питання було врегульоване.

Перші вагомі результати модернізаційного розвитку єврейських громад краю наочно далися взнаки вже у 1870-ті р. Провідним виявом їх стало завершення трансформаційного руху єврейських громад міст краю від старих, орієнтованих на кагалний зразок, соціокультурних моделей – до нових, реформованих, урбаністичних, європейських моделей соціальної організації. Характерним для цього періоду був процес переходу влади в громадах від рабинсько-олігархічної верхівки – до фінансово-промислових і підприємницьких кіл. Погромна хвиля 1881 р. спричинила кризу просвітницької модернізаційної парадигми. За цих умов, представниками крайового модернізованого єврейства (Л. Пінскером, П. Смоленскіним, М. Усишкіним, С. Палесем, М. Майданським, С. Станіславським та ін.) було започатковано розробку нової концепції національного розвитку, орієнтованої на побудову національної держави, «правоохоронного притулку», що отримала подальший ідеологічний та організаційний розвиток у вигляді сіонізму як ідеології та суспільної практики. Перехід до сіоністської парадигми модернізації був наслідком недостатніх результатів реалізації просвітницької ідеї на теренах Росії.

У рамках сіонізму стало можливим віднайти шляхи компромісу між традиціоналістами і реформаторами в межах єдиної громади, через створення множинності центрів суспільного впливу та збереження цілісності громади на основі етнорелігійної ідентичності, а також внаслідок остаточного розподілу сфер економічного впливу. Вперше серед лідерів громад з'явилася єврейська інтелігенція. Традиційні інститути громади, як виявилось, мали достатній трансформаційний і адаптивний потенціал, зберегли структурно-інституціональну цілісність, та на цьому ґрунті успішно модернізувалися.

1. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 193, оп. 3, спр. 123.
2. Держархів Донецької обл. (далі – ДАДО), ф. 211, спр. 5–7, 9–11, 19–20.
3. Ежегодник-справочник Славяносербского уездного земства на 1914-й год. – Луганск, 1914.
4. Скальковский А.А. Ростов-на-Дону и торговля Азовского бассейна 1749–1863 г. – Екатеринослав, 1865–1866.
5. ДАДО, ф. 211, оп. 1, спр. 4.
6. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. – Т. XIII: Екатеринославская губерния. – СПб., 1903.
7. Держархів Одеської обл. (далі – ДАОО), ф. 5, оп. 1, спр. 1528.
8. Материалы для истории антиеврейских погромов в России: в 2 т. – Т. 2. – Пг.; М., 1923.
9. Encyclopaedia Judaica. – Vol. 1–22 / Ed. by F. Skolnik. – New York; Jerusalem; Thomson Gale, 2007.
10. Скальковский А.А. Записки о торговых и промышленных силах Одессы в 1850 году // Записки Императорского русского Географического общества. – Кн. 4. –

СПб., 1865.

11. Лернер О.М. Евреи в Новороссийском крае. Исторические очерки. По данным из архива бывшего Новороссийского генерал-губернатора. – Одесса, 1901.
12. РГИА, ф. 821, оп. 8, д. 2.
13. РГИА, ф. 821, оп. 8, д. 8.
14. Бен-Ами М. Воспоминания о старой Одессе. Мое пребывание в Талмуд-Торе и Сиротском доме (1868–1870) // Еврейская старина. Трехмесячник еврейского историко-этнографического общества. – Т. VII. – Пг., 1914.
15. The Jewish Encyclopedia: A descriptive record of the History, Religion, Literature and Customs of the Jewish People of the Earliest Times / Ed. by I. Singer. – New York; London, 1901–1906. – XII Vols. and a Guide to Contents.
16. ДАОО, ф. 680, оп. 1, спр. 2.
17. Кауфман А. За много лет. Отрывки воспоминаний старого журналиста // Еврейская старина. – 1913. – Т. VI.
18. Держархів Кіровоградської обл. (далі – ДАКО), ф. 18, оп. 13, спр. 7.
19. ДАКО, ф. 18, оп. 13, спр. 8.
20. Держархів Херсонської обл. (далі – ДАХО) ф. 1. оп. 1, спр. 45.
21. ДАХО, ф. 1, оп. 1, спр. 51.
22. Труды экспедиции, снаряженной Императорским вольным экономическим и Русским географическим обществами для исследования хлебной торговли и производительности в России. – Т. II. – Вып. 2. – СПб., 1870.

Yashin V.O. Demographic, social and cultural aspects of the Jewish communities' development in the south Ukrainian region at the second half of the 19th cent. In the article are examined the demographic aspects of the Jewish communities' formation and development in the Ukrainian south lands.

Key words: Jews, migration, community, modernization, reforming

I. В. Тимець

ЖІНОЧА ПРАЦЯ НА ТЮТЮНОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст. (за матеріалами газети «Robotnik w fabrykach tytoniu»)

У статті, на основі аналізу газети «Robotnik w fabrykach tytoniu» висвітлено організацію праці жінок на тютюнових підприємствах Галичини, проаналізовано їх боротьбу за вирішення соціально-економічних проблем

Ключові слова: тютюнова промисловість, робітниці, заробітна плата, відпустка, тривалість робочого дня, шкідливі умови праці

На початку ХХ ст. важливу роль у формуванні дохідної частини бюджету Австро-Угорщини відіграла тютюнова промисловість. Близько 30 тютюнових фабрик, які були у державній власності, давали значний прибуток і створювали значну кількість робочих місць. З-поміж них, 5 фабрик знаходилися в Галичині: у місті Кракові (зараз Польща), а також містечках Винники, Заболотів, Монастириська та Ягельниця.

Так, на 1901 р. у тютюновій промисловості були задіяні 41364 працівників, більшість з яких становили жінки [1, 2]. Якщо взяти до уваги розмір тогочасної середньостатистичної сім'ї, яка складалася з 4–5 осіб, то залежними від заробітків у тютюновій промисловості були від 165456 до 206820 людей (і це не враховуючи селян, які займалися вирощуванням сировини). Однак питання жіночої праці на тютюнових підприємствах Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. є одним із малодосліджених в українській історіографії, що і визначає актуальність нашого дослідження. Джерельною базою для нього є матеріали газети «Robotnik w fabrykach tytoniu» за 1904–1911 рр.

На початку ХХ ст. актуальним питанням для робітників тютюнової монополії стало створення власної професійної робітничої організації, що мала допомагати у вирішенні соціально-побутових і економічних про-

блем. Історія «Фахової організації тютюнових робітників і робітниць в Австрії» [2, 12] («Związku zawodowego robotnic i robotników, zatrudnionych w fabrykach tytoniu w Austrii») (далі – Організація) бере свій початок з першої робітничої конференції 1902 р., хоча формально створена лише через 2 роки [3, 3]. Так, 1904 р. відбувся з'їзд групи людей, які заснували організацію, що мала боротися за права робітників [4, 1]. У листопаді цього ж року вийшов перший номер друкованого органу Організації – газети «Robotnik w fabrykach tytoniu» (далі – «RFT»), яка спочатку друкувалася лише німецькою мовою, а з 1907 р. – польською і українською.

Кількість членів Організації відносно осіб, задіяних у тютюновій галузі, постійно зростала: 1904 р. – 8,4 %, 1905 р. – 10,63 %, 1906 р. – 13,6 %, 1907 р. – 16 %, 1908 р. – 17 % [4, 1]. Показово, що станом на 1908 р., з 6855 членів Організації – 5634 (82,18 %) становили жінки і лише 1221 (17,81 %) – чоловіки. Зауважимо, що порівняно з попереднім роком, кількість перших зросла на 264 особи. Членами Організації в Галичині 1906 р. були 217 осіб, а вже в 1908 р. – 740 (з них 15 – німці, 552 – поляки, 173 – українці) [5, 1].

Враховуючи наведені цифри щодо кількості працівників тютюнової промисловості та кількості членів Організації, можемо сміливо твердити, що це було більшою мірою жіноче професійне об'єднання. Відповідно, і газету «RFT» можемо розцінювати як трибуну для висвітлення публічного життя тогочасних жінок і проблем, які їх турбували: покращення умов праці, зростання заробітної плати, скорочення тривалості робочого дня, право на відпочинок, надання післяпологових відпусток тощо.

Повернімося ще трохи до статистики. Так, у 1901 р., серед 41364 працівників тютюнової промисловості, робітники становили 39374 осіб. З них 9,97 % (3927) – чоловіки, а 90,02 % (35447) – жінки. В 1902 р. з 39302 – 4187 (10,65 %) і 35115 (89,34 %), відповідно. У 1903 р. – 4320 (11,23 %) і 34123 (88,76 %); 1904 р. – 4376 (11,28 %) і 34386 (88,71 %); 1905 р. – 4462 (11,38 %) і 34735 (88,79 %); 1906 р. – 4589 (11,82 %) і 34222 (88,17 %); 1907 р. – 4589 (11,97 %) і 33748 (88,02 %); 1908 р. – 4813 (12,52 %) і 33605 (87,47 %); 1909 р. – 5091 (13,08 %) і 33811 (86,91 %); 1910 р. – 5065 (13,14 %) і 33460 (86,85 %). Тобто, з 1901 до 1910 рр. кількість жінок, серед робітників тютюнових фабрик Австро-Угорщини, зменшилась на 1987 осіб, а кількість чоловіків зросла на 1138 осіб [1, 1], тобто кількість жінок за цей період зменшилась на 3,17 %. Якщо ж брати до уваги, що, крім робітників, на тютюнових фабриках ще працювали чиновники, наглядачі та підсобні технічні працівники, кількість яких коливалась в межах 686–803 особи і які переважно були чоловіками, то кількість працюючих на тютюнову монополію жінок була близькою до 80 %.

Автор статті «Число працівників і продукція тютюнової монополії в 1910 р.», серед причин зменшення кількості жінок на тютюнових фабриках, називав упровадження у виробництво нових машин, обслуговування яких вимагало залучення кваліфікованих чоловіків та відповідне зменшення потреби в ручній праці, яку переважно виконували жінки [1, 1]. Хоча зі статті «Для чого жінок охоче приймають на роботу?», вміщеної в газеті за 1 лютого 1909 р., довідуємося, що чисельність жінок, які працювали в різних галузях промисловості, за декілька останніх років значно зросла, а в окремих галузях їх навіть більше, ніж чоловіків. Так, у текстильній промисловості, зі 100 працівників – 60 – жінки (60 %), а на порцелянових фабриках, з

30 тис. – 8 тис. – жінки (26,6 %). Можна було зустріти жінок навіть у гірничій та каменеобробній галузях.

Серед причин збільшення кількості жінок у різних галузях промисловості, автор також називав технічний прогрес, завдяки якому, важка фізична праця була замінена роботою машин, що відкрило жінкам двері на ряд підприємств для здобуття нових професій. Чимало жінок працювали також у конторах і магазинах, хоча технічний прогрес тут жодного значення не мав. Серед інших причин, чому жінок брали на роботу охочіше, ніж чоловіків, названо більшу старанність, витривалість і більшу відповідальність, свідченням чого для автора є вміння жінок виховувати дітей. Однак, на нашу думку, найважливіше, що жінки погоджувалися працювати за меншу платню, ніж чоловіки [6, 2].

Крім фабрик, до складу тютюнової монополії входили ще т. зв. закупівельні уряди, які займалися відбором та закупівлею сировини. У них працювали: 1901 р. – 918 осіб, з яких 336 (36,6 %) – чоловіки і 582 (63,39 %) жінки; 1902 р. – 315 (30,76 %) і 709 (69,23 %), відповідно; 1903 р. – 368 (31,72 %) і 792 (68,72 %); 1904 р. – 353 (31,94 %) і 752 (68,05 %); 1905 р. – 386 (31,12 %) і 854 (68,87 %); 1906 р. – 403 (27,89 %) і 1042 (72,11 %); 1907 р. – 434 (31,17 %) і 958 (68,82 %); 1908 р. – 429 (31,77 %) і 921 (68,22 %); 1909 р. – 562 (32,69 %) і 1157 (67,30 %); 1910 р. – 505 (31,21 %) і 1113 (68,78 %). Тобто, як бачимо, кількість жінок у закупівельних урядах з 1901 до 1910 рр., навпаки, зросла на 531 особу (на 5,39 %). Відомо також, що значна частина жінок працювала в спеціалізованих магазинах з продажу тютюну, але їхня кількість, коливаючись між 22 і 34 особами, була незначною [1, 2].

Розглянемо тепер ті проблеми, які піднімали робітничі тютюнових фабрик на сторінках газети «RFT». Робота на тютюновій фабриці була надзвичайно важкою і виснажливою. Часто фабрики знаходилися в непристосованих приміщеннях, де не було ні належної витяжки, ні умов для праці. Працюючи 10–12 год. в одному положенні, робітничі за декілька років набували важких професійних захворювань, часто ставали інвалідами, а подекуди і помирали. Підтвердженням цього є наступна статистика: в 1901 р., серед робітників тютюнових фабрик, було 4666 інвалідів, 1902 р. – 5208, 1903 р. – 5544, 1904 р. – 5889, 1905 р. – 6166, 1906 р. – 6459 [1, 2]. У 1907 р., серед 37408 робітників тютюнових фабрик, 7344 були інвалідами, які отримували пенсію та визнані непрацездатними. У середньому, на фабриках було 44,1 % осіб, які лікувались, або звертались за медичною допомогою. З них, на 100 осіб припадали 30,7 % хворих, а на 100 жінок – 45,9 %. При цьому треба взяти до уваги той факт, що серед працівників більшість становили особи віком від 16 до 40 років (1905 р. таких було 79,2 %, 1906 р. – 77,4 %, 1907 р. – 77,6 %)!. На квітень 1909 р., з 37408 працівників тютюнових фабрик Австро-Угорщини, більше 35 років стажу мали 1131 особа, а 40 – лише 271 [7, 10].

У 1910 р. було впроваджено нові постанови щодо забезпечення інвалідів. Багато робітників скористалися з цього і перейшли на інвалідність, покинувши роботу, хоча були й такі, яких змусили піти на пенсію за інвалідністю. Таким чином, на кінець 1910 р. кількість інвалідів зросла на 2184 особи і становила 10189 осіб [1, 2]. Наведена статистика свідчить, що кількість інвалідів і хворих, на жаль, постійно зростала. Тобто, молоді дівчата, прийшовши працювати на фабрику в 16-річному віці, залишали її в 40 років виснаженими, а то й важко хворими. Серед найпоширеніших хвороб були: сухоти, захворювання легенево-дихальної системи, ревматизм, параліч кінцівок пальців, втрата зору, астма [8, 1].

Вже тоді вчені дійшли висновку, що туберкульоз – це соціальна хвороба, поширена серед незабезпечених верств населення, найчастіше вражає ослаблений організм, а найкращим лікуванням є свіже повітря й якісне харчування. У статті «Будинки для тютюнових робітниць, хворих на сухоти» Е. Фрайндліх писала: «Сухоти є, напевно, та хвороба, котра забирає серед робітництва взагалі, а серед робітництва в фабриках тютюну особливо, багато жертв. Невистарчаюче живлення і злі мешкання та оброблене отрутих матеріалів спричиняють, що сухоти ширять ся як чума поміж робітництва» [9, 7]. Далі вона зазначила, що найбільш вразливим є саме жіночий організм, виснажений вагітністю і пологами. Авторка вважала, що врятувати і покращити справу зможе лише будівництво в гірській місцевості санаторіїв для хворих. Їх можна будувати і в сільській місцевості, де є свіже чисте повітря і можливість забезпечити хворих якісними продуктами харчування. Також наголосила, що звичайний робітник не може дозволити собі піхати на південь або на відомі дорогі курорти для лікування туберкульозу (наприклад, шеститижневе перебування на курортах південного Тіролю коштувало 200 корон) та навела приклад значно дешевшого австрійського приватного санаторію в Алянді, де за короткий термін значно покращується здоров'я хворих на сухоти, тому саме такі будинки для тютюнових працівників Галичини можна збудувати в Карпатах або Татрах [9, 7–8].

Ще одним болючим питанням, яке піднімали працівниці тютюнових фабрик, була тривалість робочого дня. Крім того, що робітниця щоденно відпрацьовувала 12 годин на фабриці, вона ще 2–3 год. витрачала на дорогу до роботи та назад, адже житло в місцевості, де знаходилась фабрика, зазвичай, ставало дорогим тому було не по кишені робітничій родині. Проте, обов'язки робітниця на цьому не закінчувалися. Повернувшись додому, вона змушена була піклуватись про чоловіка, дітей, а інколи й старих батьків.

Розглянемо детальніше питання тривалості робочого часу на тютюнових фабриках і поетапні здобутки Організації в боротьбі за його зменшення. Так, до 1873 р. робочий день тривав 12 год. (72 год. на тиждень), у 1873–1898 рр. – 10 год. (60 год.), 1898–1899 рр. – 9 год. 30 хв. (57 год.) [10, 7]. У 1905 р. Організація домоглася скорочення робочого часу на 5 квадрантів (1 квадрант = 15 хв.) на тиждень, що на одну особу становило 65 год. на рік [4, 1], у наступному році робочий тиждень зменшився з 54 до 52 год. 15 хв. [10, 7]. З 1 січня 1910 р. робочий час скорочено ще на 7 квадрантів на тиждень і фактично в суботу працівники отримали вільний час по обіді.

Таким чином, станом на 1910 р. Організація домоглася за час існування скорочення робочого часу на 156 год. на рік, що дозволило автору статті «Напередодні нового року» стверджувати: «Цей час зможуть використати працівники тютюнових фабрик на обговорення своїх робітничих справ, на самонавчання, на виховання дітей... Робітники лише після перемоги у боротьбі за вільних пів дня по обіді в суботу здобули собі відпочинок від праці в неділю» [4, 1–2]. Щоправда на деяких фабриках ці зміни, за спільною згодою робітників і дирекції, сталися дещо раніше. Так, у

Винниках вже 1909 р. працівники домовилися мати в суботу по обіді вільний час, який щоправда відпрацьовували протягом робочого тижня [11, 1].

Наступним актуальним питанням була оплата праці, де найбільш чітко простежувалась дискримінація жінок. Уперше інформація про розмір оплати праці в галузі, подана в одному з номерів газети «RFT», стосувалася 1897 р. Тоді середній річний заробіток на тютюновій фабриці складав 413 корон 71 гелер. При цьому тижневий заробіток поденних робітників складав 9 кор. 44 гел., поденних робітниць – 7 кор. 68 гел., т. зв. «акордних» чоловіків – 12 кор. 74 гел., а «акордних» жінок – 8 кор. 50 гел. [3, 3]. «Акордна» заробітна платня – форма відрядної оплати праці, за якої загальну суму заробітної платні робітників (або найчастіше колективів робітників) встановлювали за весь обсяг виконаної роботи (т. зв. акорд). Для подальшого аналізу і співставлення наводимо заробітну платню станом на 1897 р. (таблиця 1 [3, 3]).

Табл. 1

Заробітна платня (в коронах) на тютюнових фабриках Галичини станом на 1897 р.

Фабрики	Тижнева зарплата			
	Поденних (чоловіки)	Поденних (жінки)	«Акордних» (чоловіки)	«Акордних» (жінки)
Ягельниця	24228	5.18 (91,51 %)	44044	4.86 (59,26 %)
Монастириська	6.00	4.50 (75,00 %)	34455	5.44 (91,58 %)
Винники	22098	7.32 (96,31 %)	29495	7.78 (77,18 %)
Заболотів	41734	4.82 (95,63 %)	41797	5.06 (71,67 %)
Краків	14855	8.52 (90,63 %)	13.62	10.08 (74,00 %)

Як бачимо, оплата праці жінок завжди була меншою і становила від 59 до 96 % від зарплати, яку отримували за таку ж роботу чоловіки. Такий стан речей суттєво не змінився і на 1908 р., про що свідчить таблиця 2 [12, 12].

Табл. 2

Заробітна платня (в коронах) на тютюнових фабриках Галичини станом на 1908 р.

Фабрики	Тижневі робітники		Денні робітники		Робітники за умовою	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
Краків	18.84	15.52 (82,37 %)	14.00	12.28 (87,71 %)	41754	16.20 (64,69 %)
Монастириська	15.82	12.86 (81,28 %)	25112	8.26 (77,34 %)	15.49	11.71 (75,59 %)
Винники	17.35	14.60 (84,14 %)	33147	10.39 (95,32 %)	18.57	12.51 (67,36 %)
Заболотів	41897	13.00 (86,14 %)	17046	7.56 (79,91 %)	45261	10.74 (87,81 %)
Ягельниця	19.57	14.87 (75,98 %)	28460	12.55 (98,27 %)	17.71	13.13 (74,13 %)

Ще одним важливим питанням, яке піднімали робітниця тютюнових фабрик, були до- і післяпологові відпустки. Спочатку їх надавали лише на 12 днів до пологів або після них, за умови наявності лікарняного [13, 1]. Були випадки, коли пологи розпочинались навіть на робочому місці, в антисанітарних умовах. Працюючи до останнього, жінки наражали своїх дітей на ряд захворювань, а іноді й смерть. Вже в лоні матері плід затруювався нікотиним, борючись за виживання. Вагітна жінка працювала 9–10 год., виконуючи важку роботу. Зауважимо, що переважно жінки на тютюнових фабриках працювали прядильницями, звивачками (скручувальницями) і пакувальницями, тобто на т. зв. «живому» конвеєрі, були взаємозалежні від напарниць (інакше неможливо було виконати норму). І часто, за відсутності, наприклад, скручувальниці через хворобу або відпустку, економлячи кошти, дирекція могла відправити і прядильницю безоплатно додому [14, 1].

З часом робітниця добилися права на післяпологову відпустку терміном на 4 тижні, хоча і цього було

замало для відновлення організму матері та збереження здоров'я дитини. Саме тому Організація, щоб переконати Генеральну дирекцію тютюнової монополії збільшити післяпологові відпустки, наводило, як приклад, Німеччину, де така відпустка тривала 6 тижнів, а в Швейцарії додавалися ще 2 тижні перед пологами. На окремих фабриках були випадки, коли жінкам, які отримували післяпологову відпустку, відмовляли в щорічній відпустці. Тому Організація виступала з вимогою ліквідації такої норми. При цьому наголошувалося, що пологова відпустка потрібна для здоров'я дитини, а щорічна відпустка повинна покращити здоров'я матері, тому одне з іншим не має нічого спільного [15, 8]. Проте, через мізерність оплати пологових відпусток, працівниці їх повністю не використовували, поспішаючи повернутися до роботи. Так, робітниця фабрики Відень-Оттакрінг отримувала допомогу на час хвороби чи пологової відпустки в сумі 9,8 корон на тиждень, тоді як її тижнева зарплатня становила в середньому 16–20 корон. Такий стан справ тривав, поки на рівні держави не був прийнятий закон, згідно з яким післяпологова відпустка тривала 6 тижнів, а її оплата мала становити 90 % від заробітку [15, 8].

Працюючі жінки змушені були віддавали своїх дітей на цілий день під опіку власних батьків або ж чужих осіб, зазвичай старших жінок. Через це дитячий організм уже в перші дні життя залишався і без материнської опіки, і без такого вкрай необхідного материнського молока. В приватних будинках, за відсутності будь яких умов, в одній кімнаті назбирувалося 10–20 дітей. Це, а також антисанітарія, різноманітні захворювання, що передавалися від дитини до дитини, призводили до їхньої високої смертності. На шпальтах газети «RFT» вміщено погляд лікаря на цю ситуацію: «Бачимо, що рік-річно умирають десятки тисяч немовлят, де одинокою причиною смерти є якраз брак опіки і відповідної поживи. “Жінки робітників родять для цвинтарів” – се не пересада, але страшна правда. Но тут не так ходить о смерть саму, як о еще страшнішу дегенерацію» [16, 7]. Вирішення цієї проблеми робітниця бачили у створенні при тютюнових фабриках т. зв. домів для немовлят, де працююча матір могла б сама навідуватися до дитини і годувати її.

Однак 1909 р. лише на двох тютюнових фабриках Австро-Угорщини існували т. зв. «захоронки» для немовлят. У частині населених пунктів, де були тютюнові фабрики, існували спеціальні заклади («городини» або «доми»), що приймали дітей, яким виповнилося 2 роки, але переважно від 4-х. Цим закладам Генеральна дирекція виділяла субвенції за виховання дітей працівників тютюнових фабрик. Батьки, зі свого боку, оплачували лише частину суми, що складала від 5 сотиків – до 1 кор. 20 гел. тижнево. Однак часто в таких закладах дітям не приділяли достатньої уваги: «Однак там дитий не виховує ся, тільки мучить ся, і таке виховане буком коштує родичів нераз дуже дорого» [17, 8]. У 1911 р. вже на 3 фабриках (з 30) існували ясла для немовлят [18, 6], що, звісно, не вирішувало проблеми. Також серед вагомих досягнень цього року можна назвати появу на фабриках лікарів-жінок [18, 6].

Отже, на початку ХХ ст. працівники тютюнової промисловості, серед яких майже 80 % становили жінки, об'єднавшись у Фахову організацію тютюнових робітників і робітниць в Австрії, почали ставити перед керівництвом монополії питання, які вимагали нагального вирішення: збільшення заробітної платні, скорочення тривалості робочого часу, надання щорічних оплачуваних відпусток, відпусток з догляду за дітьми, введення посад жінок-лікарів, боротьба з професійними

захворюваннями, створення при фабриках ясел, дитсадочків, кухонь і лазень, подолання дискримінації в оплаті праці тощо. Результати цієї боротьби відображені й на сторінках професійної газети «Robotnik w fabrykach tytoniu».

1. Liczba pracowników i produkcya Monopolu tytoniowego w roku 1910 // Robotnik w fabrykach tytoniu (dalei – RFT). – 1912. – № 1.
2. Робітник в фабриках тютюну: Dodatek do «Robotnika w fabrykach tytoniu» (dalei – Dodatek). – 1910. – № 9.
3. Rozwój stosunków pracy i placu w austriackich fabrykach tytoniu // RFT. – 1914. – № 5.
4. Wobec roku nowego // RFT. – 1910. – № 1.
5. Sprawozdanie Zarządu Centralnego za rok 1908 // RFT. – 1909. – № 4.
6. Dlaczego kobiety są chętniej do roboty przyjmowane? // RFT. – 1909. – № 2.
7. Sprawy płatni i pracy // Dodatek. – 1909. – № 4.
8. Ochrona pracy w fabrykach tytoniu // RFT. – 1913. – № 7.
9. Фрайндліх Е. Дому для тютюнових робітниць хорих на сухоту // Dodatek. – 1913. – № 1.
10. Пятьдесят одна година тижневої праці з вільним пополудем в суботу в фабриках тютюну // Dodatek. – 1914. – № 3.
11. Z Galicyi // RFT. – 1909. – № 2.
12. Відносини праці і платні по фабриках тютюну в Галичині // Dodatek. – 1910. – № 9.
13. RFT. – 1909. – № 3.
14. Stosunki zarobkowe i warunki pracy w fabrykach tytoniu w Galicyi // RFT. – 1910. – № 8.
15. Dodatek. – 1909. – № 3.
16. Жадання тютюнових робітників // Dodatek. – 1910. – № 1.
17. Як живуть тютюнові робітники? // Dodatek. – 1910. – № 1.
18. Przedłożenie robotników tytoniowych do Generalnej Dyrekcji // RFT. – 1911. – № 6.

Tymets I.V. Female labour in the Galicia tobacco plants at the late 19th – the early 20th (from the newspaper «Robotnik w fabrykach tytoniu»). In the article has been analyzed the information from the newspaper «Robotnik w fabrykach tytoniu» about the women's labour conditions on the Galicia tobacco plants, their struggle for social rights.
Key words: women workers, salary, leave, working hours, hazardous working conditions

Л. М. Овчаренко

УСПАДКУВАННЯ ГОНЧАРСЬКИХ ЗНАТЬ У ПІДРОСІЙСЬКІЙ УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Досліджено успадкування гончарських знань у підросійській Україні, участь родини в виробництві, окремі аспекти сімейного навчання, роль спадковості у продовженні заняття промислом, деякі ознаки кризи гончарного промислу.

Ключові слова: гончарство, гончар, діти кустарів, сімейне навчання, успадкування гончарських знань

Найповніше питання успадкування гончарських професійних знань висвітлив у наукових працях керамолог О. Пошивайло, який розглянув цей процес на прикладі Лівобережної України [1; 2]. Частково до цієї тематики зверталися такі вчені, як Ю. Лащук [3], Л. Овчаренко [4] та ін. Проте, комплексного дослідження цього важливого для української керамології питання досі ще не проведено.

Гончарство є виявом самобутньої культури українського народу. Життєздатність промислу зумовлена його спадковістю й розвитком. Від батька до сина передається ремесло і ця визначеність у виборі служить надійним гарантом його успішного існування. Ставши іменитими, майстри дбайливо зберігають прийоми обробки матеріалів та виготовлення художніх творів,